

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**БУРКА А. В.,**

аспірант

*(Інститут держави та права**імені В. М. Корецького**Національної академії наук України)*

УДК 349.3

**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДВОСТОРОННІХ МІЖДЕРЖАВНИХ ДОГОВОРІВ,
МІЖУРЯДОВИХ ТА МІЖВІДОМЧИХ УГОД УКРАЇНИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ
ВНАСЛІДОК НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ
ЧИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ**

У статті досліджуються положення міждержавних двосторонніх договорів, міжурядових та міжвідомчих двосторонніх угод, що укладені між Україною (Урядом України, відомствами) та низкою інших держав та регулюють питання соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання.

Ключові слова: *двосторонні міжнародні договори, соціальне забезпечення, законодавство договірних держав, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання.*

В статье исследуются положения межгосударственных двусторонних договоров, межправительственных и межведомственных двусторонних соглашений, заключенных между Украиной (Правительством Украины, ведомствами) и рядом других государств, и регулируют вопросы социального обеспечения лиц, пострадавших вследствие несчастного случая на производстве или профессионального заболевания.

Ключевые слова: *двусторонние международные договоры, социальное обеспечение, законодательство договаривающихся государств, несчастный случай на производстве, профессиональное заболевание.*

The principles of the interstate bilateral treaties, intergovernmental and interdepartmental bilateral agreements signed between Ukraine (the Government of Ukraine, agencies) and a number of other states and regulate social security issues for victims of accidents at work or occupational diseases are being studied.

Key words: *bilateral treaties, social security, legislation of the contracting states, accident at work, occupational disease.*

Вступ. Сьогодні в кожній галузі національного права всі чинні міжнародні договори вважаються офіційним та пріоритетним джерелом права. Не є винятком і галузь права соціального захисту, у якій міжнародні акти здійснюють системний та послідовний вплив на всі прояви соціального захисту в Україні: правову доктрину, практику, правосвідомість учасників соціальних правовідносин тощо. Окрім багатосторонніх міжнародних договорів у сфері соціального забезпечення, існує значна кількість двосторонніх міжнародних дого-

ворів та угод, дослідженням яких займалися чимало вітчизняних науковців: М.М. Шумило, О.С. Волохов, А.В. Больбот, Т.М. Ругляк, О.Я. Мельник, Н.Б. Болотіна та інші. Проте відсутнє комплексне дослідження змісту двосторонніх міжнародних договорів у сфері соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, а тому існує необхідність його здійснення.

Постановка завдання. Метою статті є проведення правового аналізу норм міждержавних двосторонніх договорів, міжурядових та міжвідомчих двосторонніх угод, що укладені між Україною (Урядом України, відомствами) та низкою інших держав, які регулюють правовідносини у сфері соціального забезпечення осіб, що постраждали внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання; виявлення прогалин чи неточностей правового регулювання у цій сфері та розроблення рекомендацій щодо удосконалення міжнародних договорів з метою захисту прав та інтересів потерпілих осіб.

Результати дослідження. Вагоме значення у сфері міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, відіграють саме двосторонні договори, укладені між Україною та іншою державою. За роки незалежності України було укладено такі міждержавні угоди у сфері соціального забезпечення: 1) Угода про взаємне визнання прав на відшкодування шкоди, заподіяної працівникам каліцтвом, професійним захворюванням або іншим ушкодженням здоров'я, які пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків від 09 вересня 1994 року (укладена між дванадцятьма колишніми радянськими республіками) [1]; 2) Угода між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян від 07 жовтня 1996 року (ратифікована від 17 грудня 1997 року) [2]; 3) Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 26 лютого 1998 року (ратифіковано від 19 березня 1999 року) [3]; 4) Договір між Україною та Словачкою Республікою про соціальне забезпечення від 05 грудня 2000 року (ратифіковано від 20 вересня 2001 року) [4]; 5) Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 23 квітня 2001 року (ратифіковано від 10 січня 2002 року) [5]; 6) Договір між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 04 липня 2001 року (ратифіковано від 22 листопада 2002 року) [6]; 7) Договір між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення від 04 вересня 2001 року (ратифіковано від 22 листопада 2002 року) [7]; 8) Угода між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 07 липня 2009 року (ратифікована від 21 грудня 2011 року) [8]; 9) Угода між Україною та Естонською Республікою у сфері соціального забезпечення від 05 жовтня 2010 року (ратифікована від 02 листопада 2011 року) [9]; 10) Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18 травня 2012 року (ратифікована від 05 вересня 2013 року) [10].

Необхідно зазначити, що предметом таких двосторонніх договорів чи угод є не індивідуальне соціальне забезпечення осіб, які постраждали внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, а соціальне забезпечення загалом. Велика увага у договорах такого рівня приділяється саме застосуванню законодавства, а точніше, вирішенню питання стосовно того, законодавство якої договірної сторони підлягає застосуванню за тих чи інших обставин

Для того, щоб визначити те, законодавство якої з договірних держав варто застосовувати тоді, коли працівник підпадає під дію законодавства двох договірних сторін чи якщо мав місце новий нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання тощо, застосовуються такі правила, закріплені у вищезазначених двосторонніх міжнародних договорах:

1) загальне (стандартне) правило: право на допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, інвалідністю, смертю і втратою годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання буде визнаватися згідно із законодавством договірної сторони, під дію якого підпадав працівник на момент нещасного випадку або настання хвороби. Відповідна допомога виплачуватиметься цією договірною стороною;

2) виконання роботи для обох договірних сторін: якщо працівник, який одержав професійне захворювання, виконував для обох договірних сторін роботу, яка могла б викликати професійне захворювання, то допомога з інвалідності або в разі втрати годувальника внаслідок професійного захворювання встановлюється і виплачується компетентним органом тієї договірної сторони, під дію законодавства якої підпадав працівник, виконуючи зазначену роботу востаннє. Як бачимо, цим правилом не передбачена можливість виплат одночасно двома договірними державами;

3) настання нового нещасного випадку чи професійного захворювання: у разі нового нещасного випадку на виробництві або нового професійного захворювання, якщо на працівника поширювалось законодавство іншої договірної сторони, то компетентні органи цієї сторони зобов'язані визначити та виплатити допомогу згідно з її законодавством, враховуючи при цьому колишні професійні захворювання і нещасні випадки на виробництві. Якщо внаслідок цього нова допомога буде меншою за допомогу, яка виплачується першою стороною, то остання виплачує зацікавленій особі відповідну різницю;

4) посилення професійного захворювання: у тому разі, коли професійне захворювання, набуте працівником, коли на нього поширювалось законодавство однієї договірної сторони, посилюється, коли він підпадає під дію законодавства іншої договірної сторони за умов, які викликають аналогічне професійне захворювання, то допомога визначається і виплачується з урахуванням нового ступеня непрацездатності. Якщо внаслідок цього нова допомога буде меншою за допомогу, яка виплачується першою стороною, то остання виплачує зацікавленій особі відповідну різницю;

5) погіршення стану здоров'я працівника, що постраждав від нещасного випадку: допомога, яка йому повинна виплачуватися за це погіршення, надається на рахунок компетентного органу тієї договірної сторони, де був застрахований працівник на момент нещасного випадку;

6) особа одночасно працює за наймом на території однієї сторони та самостійно займається трудовою діяльністю на території другої сторони: до такої особи застосовується законодавство тієї сторони, на території якої вона працює за наймом;

7) особа самостійно займається трудовою діяльністю: на неї поширюється законодавство сторони, на території якої вона здійснює трудову діяльність, незалежно від місця її постійного проживання;

8) особа, яка самостійно займається трудовою діяльністю і постійно проживає на території однієї сторони, але здійснює трудову діяльність за наймом на території обох сторін: на неї поширюється законодавство сторони, на території якої постійно проживає особа.

Окрім міждержавних договорів, було укладено і міжурядові угоди у сфері соціального забезпечення, а саме: 1) Угоду між Урядом України та Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян Росії та України, які працюють за межами своїх держав від 14 січня 1993 року [11]; 2) Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Молдова, які працюють за межами кордонів своїх держав від 13 грудня 1993 року [12]; 3) Угоду між Урядом України і Урядом Республіки Вірменія про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Вірменія, які працюють за межами своїх держав від 17 червня 1995 року [13]; 4) Угоду між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Білорусь, які працюють за межами своїх держав від 17 липня 1995 року [14]; 5) Угоду між Урядом України і Урядом Латвійської Республіки про трудову діяльність та соціальний захист осіб, які постійно проживають в Україні та Латвії і працюють на територіях обох держав від 21 листопада 1995 року [15]; 6) Угоду між Урядом України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист від 08 квітня 1996 року [16]; 7) Угоду між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист від 08 квітня

1997 року [17]; 8) Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про трудову діяльність і соціальний захист громадян України, які тимчасово працюють на території Азербайджанської Республіки, та громадян Азербайджанської Республіки, які тимчасово працюють на території України, від 03 червня 2004 року [18].

Особливістю вищезазначених міжурядових угод є те, що їхній зміст є практично ідентичним, а тому його можна звести до таких загальних положень: 1) роботодавець гарантує працівникам-мігрантам рівні з громадянами сторони працевлаштування права на охорону праці; 2) відшкодування шкоди, заподіяної працівникові-мігранту в разі нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання або інших ушкоджень здоров'я, пов'язаних із виконанням ним трудових обов'язків, здійснюється відповідно до національного законодавства сторони працевлаштування; 3) якщо працівник, який одержав професійне захворювання, працював в обох країнах в умовах та галузях діяльності, що могли призвести до професійного захворювання, то відшкодування шкоди здійснюють обидві сторони (пропорційно періоду роботи в небезпечних та шкідливих для здоров'я умовах на території кожної сторони); 4) потерпілий має право на: оплату проїзду в обидва кінці, зокрема й для супроводжуючого, якщо в цьому існує потреба; на відшкодування шкоди; на відшкодування фактичних витрат на лікування та реабілітацію.

Третю групу досліджуваних нами двосторонніх міжнародних договорів становлять міжвідомчі угоди, що укладаються від імені міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з відповідними державними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, в компетенцію яких входять питання, що регулюються договорами. За загальним правилом, угоди такого характеру спрямовані на виконання міждержавних угод України і врегульовують питання суто організаційного характеру, сюди належать такі: 1) Адміністративний договір про порядок застосування Угоди між Україною та Іспанією про соціальне забезпечення громадян від 17 січня 2001 року [19]; 2) Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством добробуту Латвійської Республіки про порядок застосування Договору між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 04 липня 2001 року [20]; 3) Адміністративна Угода про застосування Договору між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 25 червня 2003 року [21]; 4) Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Національним інститутом страхування Республіки Болгарія про застосування Договору між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення від 21 травня 2004 року [22]; 5) Адміністративна Угода про застосування Договору між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення від 21 червня 2004 року [23]; 6) Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством соціальної охорони і праці Литовської Республіки про порядок реалізації Договору між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 09 грудня 2005 року [24]; 7) Адміністративна домовленість стосовно процедури застосування Угоди між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 07 липня 2009 року [25]; 8) Адміністративний договір щодо застосування Угоди між Україною та Республікою Польща від 18 травня 2012 року [26].

Висновки. Положення двосторонніх договорів та угод спрямовані, насамперед, на вирішення питання: законодавство якої із договірних сторін підлягає застосуванню у разі настання трудового каліцтва чи професійного захворювання. У зв'язку з цим між державами, на рівні двосторонніх договорів, були розроблені «правила застосування законодавства», проте деякі з них характеризуються складністю формулювання, що в результаті може призводити до неправильного їх тлумачення. Значною проблемою є те, що Україна підписала міжнародні двосторонні договори у сфері соціального забезпечення лише з незначною кількістю країн. До цього часу відсутні такі договори з Італією, Румунією, Угорщиною, Грузією, Німеччиною тощо. Відсутність договору свідчить про відсутність механізму співпраці між країнами у сфері соціального забезпечення, а отже, відсутність в особи можливості реалізувати своє право на соціальне забезпечення загалом і у разі нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання безпосередньо.

Під час дослідження двосторонніх договорів, нами було виявлено, що у Договорі між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення у статті 2, що визначає види грошових виплат, на які цей договір поширюється, відсутні грошові виплати внаслідок трудового каліцтва та професійного захворювання. Тому, на нашу думку, існує необхідність переглянути його зміст та доповнити статтю 2 такими видами грошових виплат, як грошові виплати внаслідок трудового каліцтва та внаслідок професійного захворювання.

Першочерговим завданням України, як соціальної та демократичної держави, має стати створення такої системи соціального забезпечення, яка б була здатна злагоджено функціонувати на практиці і задовольняти потреби та інтереси усіх осіб, що потребують соціального забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Угода про взаємне визнання прав на відшкодування шкоди, заподіяної працівникам каліцтвом, професійним захворюванням або іншим ушкодженням здоров'я, які пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків від 09 вересня 1994 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_010.
2. Угода між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян від 07 жовтня 1996 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/724_005 (дата звернення 01.11.2017)
3. Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 26 лютого 1998 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_010 (дата звернення 01.11.2017).
4. Договір між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення від 05 грудня 2000 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_009 (дата звернення 01.11.2017).
5. Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 23 квітня 2001 року / Верховна Рада України. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_022 (дата звернення 01.11.2017).
6. Договір між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 04 липня 2001 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_019 (дата звернення 01.11.2017).
7. Договір між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення від 04 вересня 2001 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_028 (дата звернення 01.11.2017).
8. Угода між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 07 липня 2009 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_024 (дата звернення 01.11.2017).
9. Угода між Україною та Естонською Республікою у сфері соціального забезпечення від 05 жовтня 2010 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233_040 (дата звернення 01.11.2017).
10. Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18 травня 2012 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_161 (дата звернення 01.11.2017).
11. Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про трудову діяльність і соціальний захист громадян Росії та України, які працюють за межами кордонів своїх держав від 14 січня 1993 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_266 (дата звернення 01.11.2017).
12. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Молдова, які працюють за межами кордонів своїх держав від 13 грудня 1993 року. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_159 (дата звернення 01.11.2017).

13. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Вірменія про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Вірменія, які працюють за межами своїх держав від 17 червня 1995 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/051_628 (дата звернення 01.11.2017).

14. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про трудову діяльність і соціальний захист громадян України та Республіки Білорусь, які працюють за межами своїх держав від 17 липня 1995 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_005 (дата звернення 01.11.2017).

15. Угода між Урядом України і Урядом Латвійської Республіки про трудову діяльність та соціальний захист осіб, які постійно проживають в Україні та Латвії і працюють на територіях обох держав від 21 листопада 1995 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/428_016 (дата звернення 01.11.2017).

16. Угода між Урядом України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист від 08 квітня 1996 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/704_003 (дата звернення 01.11.2017).

17. Угода між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист від 08 квітня 1997 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704_003 (дата звернення 01.11.2017).

18. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про трудову діяльність і соціальний захист громадян України, які тимчасово працюють на території Азербайджанської Республіки, та громадян Азербайджанської Республіки, які тимчасово працюють на території України від 03 червня 2004 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/031_047 (дата звернення 01.11.2017).

19. Постанова КМУ від 17 червня 1994 р. N 422 «Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру» року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422-94-%D0%BF> (дата звернення 01.11.2017).

20. Адміністративний договір про порядок застосування Угоди між Україною та Іспанією про соціальне забезпечення громадян від 17 січня 2001 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/724_023 (дата звернення 01.11.2017).

21. Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством добробуту Латвійської Республіки про порядок застосування Договору між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 04 липня 2001 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/428_010 (дата звернення 01.11.2017).

22. Адміністративна Угода про застосування Договору між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 25 червня 2003 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/203_042 (дата звернення 01.11.2017).

23. Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Національним інститутом страхування Республіки Болгарія про застосування Договору між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення від 21 травня 2004 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100_062 (дата звернення 01.11.2017).

24. Адміністративна Угода про застосування Договору між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення від 21 червня 2004 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_048 (дата звернення 01.11.2017).

25. Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством соціальної охорони і праці Литовської Республіки про порядок реалізації Договору між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 09 грудня 2005 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/440_054 (дата звернення 01.11.2017).

26. Адміністративна домовленість стосовно процедури застосування Угоди між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 07 липня 2009 року /

Верховна Рада України. URL: www.pfu.gov.ua/doccatalog/document?id=206525 (дата звернення 01.11.2017).

27. Адміністративний договір щодо застосування Угоди між Україною та Республікою Польща від 18 травня 2012 року / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_162/paran2#n2 (дата звернення 01.11.2017).

МИКОЛАЙЧУК А. В.,
аспірант кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.22

ПРАВО НА ПРАЦЮ І ПРАВО НА ОСВІТУ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

Стаття присвячена дослідженню права на працю і права на освіту в системі конституційних прав людини, їх співвідношення та взаємодії. Зроблено висновок, що здобуття необхідного рівня освіти є запорукою реалізації багатьох прав, зокрема права на працю.

Ключові слова: конституційні права, право на працю, право на освіту, безперервна освіта, працівник.

Статья посвящена исследованию права на труд и права на образование в системе конституционных прав человека, их соотношения и взаимодействия. Сделан вывод, что достижение необходимого уровня образования является залогом реализации многих прав, в частности права на труд.

Ключевые слова: конституционные права, право на труд, право на образование, непрерывное образование, работник.

The article is devoted to the study of the right to work and the right to education in the system of constitutional human rights, their relationship and interaction. It is concluded that obtaining the necessary level of education is a guarantee of the realization of many rights, in particular the right to work.

Key words: constitutional rights, right to work, right to education, continuous education, worker.

Вступ. Конституцією України законодавець проголосив людину, її права та свободи найвищою цінністю, а визнання, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язком держави (ст. 3). Громадяни мають рівні конституційні права та свободи, є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками (ст. 24) [1].

Серед конституційних прав закріплено й трудові права працівників, які деталізовані в трудовому законодавстві України. Першим і найважливішим конституційним трудовим правом, що є основоположним для подальшого здійснення інших трудових прав, є право на працю, закріплене в ст. 43 Конституції: «Кожен має право на працю, що включає можли-

